

УДК 8.81

І. І. Гуменюккандидат філологічних наук,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Подільського державного аграрно-технічного університету**Ю. О. Гайденок**викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ФРАЗЕОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ В РОМАНАХ ШАРЛОТТИ БІНГХЕМ

У статті розглядаються фразеологічна картина світу та стилістична значущість фразеологічних одиниць, наявних у текстах романів Шарлотти Бінгхем. Здійснено типологізацію фразеологічних одиниць на узуальні й okazіональні. Проаналізовано їх репрезентацію в художньому просторі романів Шарлотти Бінгхем.

Ключові слова: фразеологічна картина світу, фразеологічні одиниці, узуальний, okazіональний, стилістичний тон, роман.

Постановка проблеми. Стилiстичну значущiсть художнього тексту формують фонетичнi, морфологiчнi, лексичнi, семасiологiчнi, синтаксичнi засоби, стилiстичне забарвлення яких виникає в певних ситуацiях спiлкування. Чiльне місце з-помiж засобiв творення стилiстичного полотна художнього тексту посiдають фразеологiчнi одиницi, якi належать до промiжного лексико-фразеологiчного рiвня в межах лексичного рiвня системи мови.

Фразеологiчнi одиницi (далi – ФО) – це стiйкi, вiдтворюванi семантично цiлiснi сполучення слiв iз повнiстю чи частково переосмисленим значенням, яке не виводиться зi значень iх складових частин [1, с. 10; 7, с. 128; 15]. З одного боку, в термiнологiї рiзних мовознавцiв ФО позначаються як «нерозкладнi сполучення» (О.О. Шахматов), «стiйкi сполучення» (С.І. Абакумов), «незмiннi вирази», «сталi вирази» чи «set expressions» (І.В. Арнольд), що фiксуються словниками i закрiплюються узусом (узуальнi ФО) [4], а з iншого – роздiльнооформленiсть ФО дозволяє в конкретнiй ситуацiї спiлкування вносити певнi змiни до iх складу залежно вiд наміру мовця (оказіональнi ФО) [3, с. 131; 7, с. 128].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема узуальних та okazіональних ФО i їх стилiстичноi значущостi в межах тексту, зокрема художнього, є актуальною в сучасних мовознавчих студiях. Так, фразеологiя та її стилiстич-

не використання ставали об'єктом досліджень К.Я. Авербуха [1], Ф.Ф. Ганієвої [4], М.П. Брандес [3], О.П. Воробйової [7], О.М. Карпової [1], М.Д. Кузнець [5], В.А. Кухаренко [6], Н.І. Лихошерст [7], О.М. Мороховського [7], Ю.М. Скребнева [5], Z. Kovacs [15], P. Szabó [15] та ін. Проте, незважаючи на наявність наукових праць, присвячених означеній проблемі, фразеологізми, репрезентовані в романах англійськомовної авторки-сучасниці Шарлотти Бінгхем, досі не вивчалися ані вітчизняними, ні зарубіжними мовознавцями, що зумовлює **актуальність цієї статті**.

Мета цієї статті – рiзнобiчний аналіз та вiдтворення фразеологiчної картини свiту в романах Шарлотти Бiнгхем, зокрема дослідження iндивiдуально-авторських особливостей вживання ФО в художнiх текстах британської письменниці.

Матеріалом дослідження слугували 1602 ФО, дiбрані методом суцiльної вибірки з 10 романiв Шарлотти Бiнгхем („In Sunshine or in Shadow” (1991), „Stardust” (1993), „Change of Heart” (1994), „Grand Affair” (1997), „The Kissing Garden” (1999), „Distant Music” (2002), „Magic Hour” (2005), „Out of the Blue” (2006), „The White Marriage” (2007), „The Daisy Club” (2009)).

Виклад основного матеріалу. Згiдно з К.Я. Авербухом, М. П. Брандес, О.М. Карповою, О.М. Мороховським, Ю.М. Скребневим

та ін., до узуальних ФО належать зафіксовані словниками ідіоми, прислів'я, приказки, крилаті слова та вирази, літературні цитати й фразові штампи, відсутність яких у тексті, зокрема художньому, значно зменшує його виразність [1, с. 10; 3, с. 130; 5, с. 62; 7, с. 128]. При цьому в мовознавчих дослідженнях зазначають, що ступінь стилістичного заряду узуальних ФО за шкалою «виразність – нейтральність» різниться, що зумовлюється частотністю їх використання, лексико-семантичним наповненням, ступенем логічного співвідношення їх форми та змісту, а також функційно-стильовою належністю, зокрема, до нейтрального, високого чи низького стилістичного тону [3, с. 130; 5, с. 60–64; 7, с. 128–136].

ФО нейтрального стилістичного тону (28,9% від загальної суми ФО, репрезентованих у романах Шарлотти Бінгхем) мають міжстильовий характер, нульові функційно-стилістичні й експресивні, емоційні, оцінні відтінки [7, с. 129]. У досліджуваних творах авторки вони використовуються як узуально закріплені синтаксеми-штампи з нульовою стилістичною значущістю: *The feminine point of view is often the most sanguine [...]'* [12, с. 254]; *He had envisaged it as a tentative kiss, a moment of speculation on behalf of the characters he had created* [11, с. 87].

ФО високого стилістичного тону (10,2%), згідно з класифікацією М.Д. Кузнець та Ю.М. Скребнева [5, с. 60–61], в романах Шарлотти Бінгхем репрезентовано:

1) архаїзмами, як-от: *My word is my bond.* [8, с. 81]; *Tie you to a two-year contract, my foot* [9, с. 117];

2) варваризмами різного походження, зокрема французького: *You are au fait with what matters.* [12, с. 55]; італійського: *Is something wrong? Fleur asked sotto voce, after they'd settled at their table.* [8, с. 156]; латинського: *A child takes up an instrument and plays it and by doing so proves what was to be proved. Quod erat demonstrandum.* [8, с. 135];

3) книжково-літературними, наприклад: *So which is the lesser of the two evils?* [11, с. 260]; *[...] he made another recce to try and look for the property's Achilles' heel [...]* [8, с. 35].

ФО низького стилістичного тону (46,4%), до складу яких, згідно з О.М. Мороховським, належать розмовні, інтержаргонні та жаргонні [7, с. 130], в романах Шарлотти Бінгхем преважують, що зумовлено загальною функційно-сти-

лістичною зорієнтованістю ФО та використанням фразеологізмів у невластне авторському й персонажному діалогічному мовленні з метою вказівки на специфічні чинники комунікативної ситуації та комунікативно-прагматичні параметри мовців (тобто такі параметри користувачів ФО, як вік, стать, національність, рівень освіти, сфера діяльності, соціальний статус [2, с. 52–53]).

Розмовні ФО використовуються авторкою передусім у персонажному діалогічному чи невластне авторському, рідше – власне авторському мовленні, переважаючи порівняно з іншими ФО низького стилістичного тону. Вони кваліфікують комунікативну ситуацію як невимушено-фамільярну, позначають суб'єктивне емоційно-оцінне ставлення до ситуативного контексту, а також експлікують експресивні, емоційні, оцінні відтінки: *Come on, stop looking tragic, spill the beans* [14, с. 315]; *[...] Sam looked daggers at his favourite uncle* [14, с. 371].

Інтержаргонні ФО, які вважаються наблизеними до розмовних, володіють проти них нижчим стилістичним тоном та вищим ступенем експлікації семи інтенсивності, передусім із позначкою «негативно», тому їх використання пов'язано з відображенням соціального статусу співрозмовників у неофіційних ситуаціях спілкування: *Did you see what he did? My God, I will have his guts for garters* — [9, с. 385]; *Don't be long [...] Phillip is driving me nuts, and he just won't listen [...]* [14, с. 268].

Жаргонні ФО, випадки використання яких Шарлоттою Бінгхем поодинокі, в художньому просторі романів авторки слугують засобом апеляції читача до сфери їх використання: *Tom's heart sank, but once again, after a fractional pause, he opted for the truth, the whole truth and nothing but the truth* [10, с. 155]. У персонажному діалогічному і невластне авторському мовленні вони маніфестують такі комунікативно-прагматичні параметри мовця, як «рівень освіти» чи «сфера діяльності»: *My case therefore rests. I do not think now, for one moment, your friend Miss Chantry will be in the mood to take Mr Wyndham up on his offer of marriage [...]* [14, с. 446] (означена ФО позначає комунікативно-прагматичний параметр «рівень освіти»); *Just the sight of her name on a theatre bill, if he had anything to do with it, was going to put, as the somewhat crude theatrical saying went, 'bums on seats'.* [9, с. 386] (означена ФО позначає комунікативно-прагматичний параметр «сфера діяльності»).

Окрім вказаних вище узуальних ФО нейтрального, високого й низького стилістичного тону, в романах Шарлотти Бінгхем репрезентовано групу оказіональних ФО. У текстах художньої літератури оказіональні ФО – це фразеологізми, утворені на основі узуальних ФО через авторське внесення змін у їх формально-змістову структуру, що зумовлено необхідністю підвищення ситуативної релевантності позначуваного ними поняття або його стилістичної значущості. Згідно з М.П. Брандеса та О.М. Мороховським, їхнє творення може відбуватися у два способи: через структурну трансформацію чи контекстуальну транспозицію [3, с. 131–132; 6, с. 128–135].

Модель «структурна трансформація» (13,1%) полягає в перетворенні структурного або компонентного складу ФО, що супроводжується частковою чи повною зміною її значення. У романах Шарлотти Бінгхем ця модель реалізується через розширення, скорочення, зміну чи інверсію компонентного складу ФО.

Розширення компонентного складу, або ампліфікація ФО здійснюється через введення в її формальну структуру лексичних одиниць із метою уточнення значення, виділення прагматично значущої інформації та більш детальної експресивно-оцінної характеристики ситуативного контексту: *No, my father was all American, he replied. 'From **the bottom of his cashmere socks to the top of his distinguished grey head**. [8, с. 462]; I certainly do not mean everyone at the Hall, since I am **persona absolutely non grata at the Hall**. [12, с. 288]* (твірні ФО: from the bottom to the top, persona non grata).

Ампліфікація ФО може здійснюватися авторкою через словоскладання, тобто додавання до основи одного слова – елемента ФО складової частини, що розширює, деталізує, змінює його значення (і, відповідно, ФО), перетворюючи слово на складне: *[...] there was very little that she could do, except **cling to the lifeline** that she hoped she had just been thrown [13, с. 251]* (твірна ФО: to cling to the line).

Включення нового компонента – це не просто розширення складу ФО, а проникнення елементів контексту в зазвичай непроникний фразеологізм, зближення смислового змісту контексту зі смисловим змістом ФО, підпорядкування ФО завданням контексту.

Скорочення компонентного складу, або редукція (еліпсис) ФО у персональному діалогічному мовленні в романах Шарлотти Бінгхем

є результатом компресії: *What Oliver had actually just said, clearly enunciated, **the Ts proudly crossed, was – I want to be an actor, sir**. [9, с. 56], засобом виділення прагматично значущої інформації під час редукції вихідної формально-змістової моделі та може перетинатись із лексичним повтором-підхопленням: [...] You have passed with flying colours, Miss Staunton. **Flying colours**. [14, с. 216]: (твірні ФО: to dot the i's and cross the T's; to pass with flying colours).*

Редукція ФО реалізується не лише через опущення певного слова – складової частини, але й компонента складного слова: *[...] there's nothing to be done now, the poor girl's **dead as a nail** and no more to be said. [10, с. 8]* (твірна ФО: to be as dead as a doornail).

Зміна компонентного складу, або субституція ФО ґрунтується на узгодженні її елементів із ситуативним контекстом через видалення й підстановку на місце певних складових частин фразеологізму більш формально та семантично релевантних лексем. Цю модифікацію ФО відносимо до власне дериваційних трансформацій, адже в такому випадку можна спостерігати семантичні та структурно-семантичні перетворення дериваційної бази, в результаті яких виникають словесні комплекси, що володіють статусом нових фразеологізмів. Оказіональні ФО такого типу володіють значною стилістичною значущістю та ступенем афективності, апелюючи до категорії прагматики, адже декодування їх значення відбувається на основі мовного фразеологізму-основи, а досягнення повного перлокутивного ефекту залежить від фонових знань читача, зокрема мовного коду, та комунікативно-прагматичних пресупозицій: *[...] the benighted British government, in their infinite wisdom, had done nothing except **bury their heads in their own weaselly ambitions** [...]. [12, с. 50]; Otilie [...] was wearing a navy blue silk shirt dress, just above the knee, very new, terribly expensive from a dress shop in Plymouth, but she had felt that no less was required for the return of a **prodigal brother**. [11, с. 200]* (твірні ФО: to bury one's head in the sand, a prodigal son).

Особливою афективністю в романах Шарлотти Бінгхем відзначаються ФО зі зміненим складом за рахунок каламбуру, заснованого на:

1) омофонних лексичних одиниць: *[...] since it involves him, we need to get to **the Hart of the matter**. [14, с. 421]* (твірна ФО: heart of the matter);

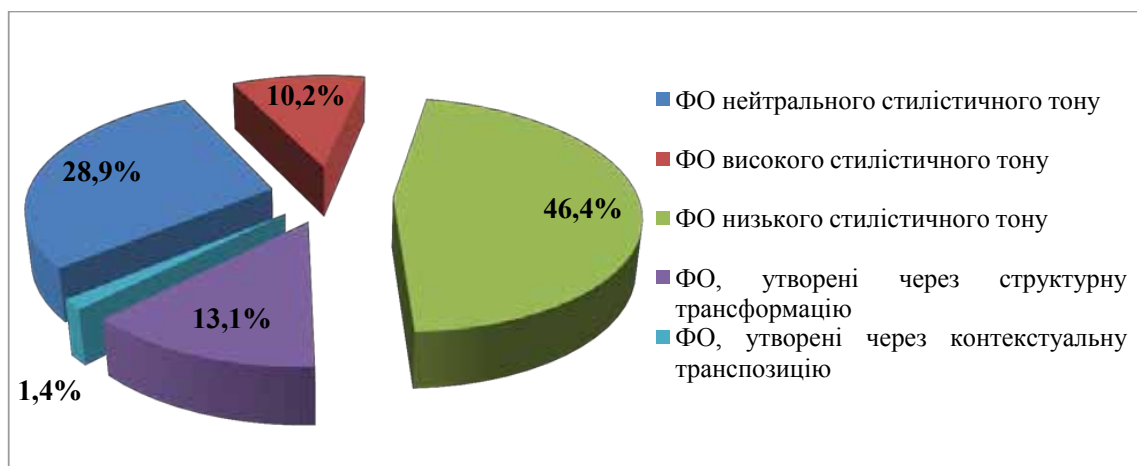

Рис. 1. Відсоткове співвідношення узуальних та оказіональних ФО у романах Шарлотти Бінгхем (загальна кількість одиниць – 1602, 100%)

2) багатозначності одного з елементів лексико-синтаксичного контексту; при цьому відбувається розклад ФО та експлікація багатозначним словом (у вказаному нижче прикладі – промовистим іменем *Sunny*) логіко-предметного (семасіологічного) значення: *The following day, lunch being over, and Sunny having started to look more like her name and less like a wet week, she finally came round to the subject that was most troubling her* [14, с. 259] (твірні ФО: to have a face as long as a wet week).

Інверсія ФО розуміється нами як навмисне порушення порядку слідування компонентів ФО з метою зміщення комунікативних акцентів на найбільш прагматично значущу, з точки зору авторки, її складову частину: *Cecil made one last half-hearted attempt to stop Oscar, but it was far too late. The beans had been spilt.* [11, с. 73]; *Dogs too, bred at the Hall, were a source of constant delight [...] and blind eyes were turned to lumps under eiderdowns [...].* [12, с. 55] (твірні ФО: to spill the beans, to turn a blind eye).

Модель «контекстуальна транспозиція» (1,4%) полягає в переосмисленні значення ФО без зміни її складу і структури. Контекстуальна транспозиція фразеологізму в романах Шарлотти Бінгхем може апелювати до категорії персонажа чи читача. Так, переосмислення значення ФО може здійснюватися авторкою через репліку персонажа, а результат переосмислення виражається лексичними засобами: [...] *It is they who have thrown a spanner in the works, and it is up to us to take the spanner out of the works, and throw it right back at them in Lustington* – [14, с. 330] (твірні ФО: to throw a spanner in the works).

Звернення контекстуальної транспозиції до категорії читача в (не)власне авторському мовленні відбувається через переосмислення змісту ФО, апелюючи до сфери прагматики, адже вимагає від адресата використання апперцепційної бази, фонових знань і відомостей про комунікативну ситуацію: *In the cab Freddie read a cutting from a Sunday colour magazine, headed Relatively Speaking. It was a two-page spread, most of it taken up with a three-quarter-page photograph of Fleur Fisher-Dilke and her mother Amelia* [8, с. 423].

Відсоткове співвідношення узуальних та оказіональних ФО в романах Шарлотти Бінгхем зображено на рис. 1.

Широке вживання фразеології як в узуальній, так і в оказіональній формах дозволяє авторці стисло за формою, але винятково об'ємно за змістом передати експресивну, дієву спрямованість матеріалу.

Висновки і пропозиції. ФО, виступаючи репрезентантами індивідуально-авторської картини світу британської письменниці Шарлотти Бінгхем, несуть вагоме стилістичне навантаження, роблячи тексти романів неповторними, мову – яскравою, влучною, наповнюючи твори додатковою експресією, конотацією, емоцією тощо. Так, у романах Шарлотти Бінгхем узуальні ФО значно превалюють щодо оказіональних (85,5% і 14,5% від загальної суми ФО відповідно). При цьому узуальні ФО в означених художніх творах авторки представлено фразеологізмами передусім низького (46,4%), рідше – нейтрального (28,9%) та високого (10,2%) стилістичного тону. Творення оказіональних ФО відбувається через застосування письмен-

ницею структурної трансформації (13,1%) чи контекстуальної транспозиції (1,4%) і зумовлюється необхідністю підвищення ситуативної релевантності позначуваного ними поняття. ФО, зокрема узуальні низького й високого стилістичного тону, а також оказіональні, не лише конкретизують значення реалій навколишньої об'єктивної дійсності, які вже позначено словами, а й виступають продуктивними інструментами підвищення стилістичної значущості романів Шарлотти Бінгхем.

Стилістичний ефект, що досягається використанням трансформованих фразеологізмів, базується на цілому комплексі різних асоціацій. Серед них можна виділити експресивну установку, соціальну орієнтацію читача, співставлення з узуальним варіантом фразеологізму, фонетичні асоціації, логічні зв'язки тощо. Використання ФО для досягнення найбільш дієвого ефекту на читача є творчим процесом. Система мови відкриває перед автором широкі можливості; його майстерність полягає у правильному підборі найточніших та виразних засобів, їх організації в тексті згідно з поставленими завданнями.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні узуальних та оказіональних ФО в текстах інших англійськомовних авторів у межах жанру роману, а також інших жанрів художньої прози не тільки англійськомовних авторів, але й письменників усього германського ареалу.

Список використаної літератури:

1. Авербух К.Я., Карпова О.М. Лексические и фразеологические аспекты перевода. Москва : Издательский центр «Академия», 2009. 176 с.
2. Беляевская Е.Г. Семантика слова. Москва : Высш. шк., 1987. 128 с.
3. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1983. 271 с.
4. Ганиева Ф.Ф. Фразеологические единицы как объект исследования в трудах отечественных исследователей. *Lingua mobilis: Научный журнал*. Челябинск. № 1(52). 2015. С. 38–47. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/frazеологические-единицы-как-объект-исследования-в-трудах-отечественных-исследователей> (дата звернення: 09.01.2018).
5. Кузнец М.Д., Скребнев Ю.М. Стилистика английского языка. Пособие для студентов пед. институтов / Под редакцией Н.Н. Амосовой. Ленинград, 1960. 175 с.
6. Кухаренко В.А. Практикум по стилистике английского языка. Москва : Флинта : Наука, 2009. 184 с.
7. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. Киев : Головное издательство издательского объединения : «Вища школа», 1984. 241 с.
8. Bingham C. *Change of Heart*. London : Bantam Books, 1994. 469 p.
9. Bingham C. *Distant Music*. London : Bantam Books, 2002. 576 p.
10. Bingham C. *Magic Hour*. London : Bantam Books, 2005. 416 p.
11. Bingham C. *Stardust*. London : Bantam Books, 1993. 576 p.
12. Bingham C. *The Daisy Club*. London : Bantam Books, 2009. 480 p.
13. Bingham C. *The Kissing Garden*. London : Bantam Books, 1999. 624 p.
14. Bingham C. *The White Marriage*. London : Bantam Books, 2007. 480 p.
15. Kovecses Z., Szabó P. Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics*. Volume 17. Issue 3. 1996. P. 326–355. URL : <https://doi.org/10.1093/applin/17.3.326> (дата звернення: 09.01.2018).

Гуменюк И. И., Гайденок Ю. А. Фразеологическая картина мира в романах Шарлотты Бингхем

В статье рассматриваются фразеологическая картина мира и стилистическая значимость фразеологических единиц, представленных в текстах романов Шарлотты Бингхем. Осуществлена типологизация фразеологических единиц на узуальные и окказиональные. Проанализирована их репрезентация в художественном пространстве романов Шарлотты Бингхем.

Ключевые слова: фразеологическая картина мира, фразеологические единицы, узуальный, окказиональный, стилистический тон, роман.

Humeniuk I., Haidenko Yu. Phraseological picture of the world in the novels by Charlotte Bingham

The article is aimed at phraseological picture of the world and phraseological units with their stylistic value in the novels by Charlotte Bingham. Phraseological units have been classified into usual and occasional. Their representation in the novels by Charlotte Bingham has been analyzed.

Key words: phraseological picture of the world, phraseological units, usual, occasional, stylistic nuance, novel.